Helize van Vuuren

St. Teresa van Avila: sentrale figuur in die werk van Cussons en Van Wyk Louw

Abstract

A central poem in Van Wyk Louw's *Tristia* (1962), is "H. Teresa van Avila flap uit" (literally translated: "Saint Teresa of Avila talks too much/babbles uncontrollably"). This article illustrates how intertextual reading helped to clarify the poem. Teresa of Avila's *The way of perfection* (a translation of the Spanish work *El Camino de la Perfección*, 1573) is the intertext of the Van Wyk Louw poem. In the last section of the article it is shown how the figure of St. Teresa of Avila is central not only to Van Wyk Louw's *Tristia* (1962), but also to the oeuvre of Sheila Cussons, which underlines a strong intertextuality between these two Afrikaans oeuvres.

'n Verwaarloosde aspek in die navorsing oor *Tristia* is die groep tekste wat sentreer rondom die H. Teresa van Avila. Dit is moeilik te verstane waarom kritici tot dusver so min aandag aan dié tekste gegee het, veral aangesien Louw direk na Teresa verwys en sy selfs aan die woord gestel word ("flap uit" in die titel "H. Teresa van Avila flap uit" is die Nederlandse uitdrukking vir uitblaker, onbeheersd aan die praat gaan).

1 Teresa van Avila

Ter agtergrond, eers 'n kort biografiese skets van die Heilige Teresa. Vita Sackville-West (1943:22) beskryf die karakter van dié Middeleeuse Spaanse non in *The eagle and the dove* soos volg:

she was warmly affectionate . . . she loved conversation, and all her life was reputed a brilliant and voluble talker ("I always had the defect of making myself only understood with a torrent of words", sou sy gesê het); she loved gaiety, which in her view was "necessary" to render life bearable; she was full of humour, sometimes rather malicious; her letters prove it.

Sy was ook impulsief en soms sleg-gehumeurd:

the Devil sends so offensive a spirit of bad temper that I think I could eat people up. (1943:22)

Verder:

She possessed . . . the intellectual's quality of curiosity. She could get on with anybody; at the least, she amused and stimulated . . . (1943:23)

En laastens:

The duality of her nature, half-active, half contemplative, came to disturb any settled existence, and after thirty-four years of convent life she took to the road, never again to leave it. (She made a) series of journeys . . . up and down the difficult and uncompromising country. (1943:67)

Fisies was sy nie gesond nie. Sy het aan 'n ongeïdentifiseerde siekte gely:

Her corporeal body was racked by unendurable sufferings. (1943:33)

Waarskynlik verwant aan die beswymings en komaatose toestande wat uit haar siekte gespruit het, het sy visioene begin sien:

about 1555 visions and voices began to become part of her natural experience; she started to . . . experience revelations,

volgens Peers in *Mother of Carmel* (1946).

2 Teresa die mistikus

Sackville-West (1943:39) omskryf mistisisme as "the passionate longing for the submergence of the self in the infinite". Mistisisme maak gebruik van bruilofsterminologie:

the soul is the bride of Christ; . . . the state of rapture is a flight . . . Mysticism appears as Belief in the possibility of an intimate and direct union between the human spirit and the fundamental principle of being, a union which constitutes at one and the same time a mode of existence and a method of knowledge foreign and superior to normal existence and normal knowledge . . . it is a union of self with something greater than self, which may be called the soul of the world, God, or the Absolute, according to choice. (1943:41)

Teresa (1515–1582) het in 1562 in Avila die eerste klooster van Kaalvoet Karmelite (the "Barefooted Carmelites") gestig: "it was founded in poverty . . . our monastery of our most glorious father St. Joseph", sê sy in haar outobiografie (1566, vertaling 1962:280–281). Sint Petrus van Alcantara het

kort voor sy dood na Avila gekom, die half-voltooide klooster aanskou, en gesê: “Truly this is the house of St. Joseph . . . for I see it is the little hospice of Bethlehem” (1962:290). Volgens oorlewering het Teresa in ’n visioen ’n stem hoor sê: “Thou shalt have no more converse with men, but with angels”. Die orde van die Descalzos of Kaalvoet Karmelite het nie heeltemal kaalvoet geloop nie, maar tousandale gedra, asook ’n “garb of coarsest frieze”, ’n self-kastydende haarkleed (Peers, 1946:35).

Teresa het bekend gestaan as “the *little nun* of St. Joseph’s”, die beskerm-heilige van haar klooster. Sy was besonder lief vir water en die simbool van water: “I cannot find anything more apt for the explanation of certain spiritual things than this element of water . . .” (Peers, 1946:46). Die Kaalvoet Karmelite het in strooi geslaap. Selfkastyding was algemene praktyk, en is ook gereeld deur Teresa beoefen.

Opvallend van haar persoonlikheid is die kombinasie van menslike *aardsheid* – humorsin, ongeduld, praatlustigheid, impulsiwiteit – met ’n besonder skerp intelligensie, deurdringende verbeeldingskrag en ’n visioenêre geestelike gerigtheid. Sy kombineer dus ’n besonder aktiewe lewe met intensiewe geestelike kontemplasie. Teresa was ook een van die eerste vegters vir vroue-regte. In ’n vroeë weergawe van *El Camino de la Perfección* bid sy wat ons vandag ’n feministiese gebed sou noem:

Toe U in die wêreld was, Here, het u nie vroue verag nie, U het hulle eerder met groot sagtheid behandel, en U het in hulle ’n groot liefde en ’n groter geloof as in mans gevind aangesien U geliefde moeder onder hulle was . . . Here, is dit nie genoeg dat ons vroue eenkant geskuif word deur die wêreld nie, nie toegelaat word om enige iets in die openbaar in U diens te doen nie, en nie toegelaat word om te praat van die waarhede waaroor ons in die geheim uitroep nie? Moet U ook ’n dowe oor op ons petisies draai? As gevolg van u goedheid en geregtigheid glo ek nie dat dit moontlik is nie, want U is ’n regverdige regter, en nie soos die regters van die wêreld nie. Hulle is die seuns van Adam en van mans, en daarom vind hulle geen goeie kwaliteite in vrouens sonder om daaroor bedenkinge te hê nie. Ja, my Koning, daar moet ’n dag kom wanneer alle dinge bekend sal wees. Ek praat nie om myself te verdedig nie, aangesien die wêreld my haglikheid ken en ek is bly dit is iets wat algemeen bekend is. Ek praat op hierdie manier omdat die tye só is dat daar geen rede is om harte vol goedheid en moed te verag nie, selfs al is hulle vroue-harte. (My vertaling uit die Engelse weergawe van Teresa se gebed: Purcell, Iglesias & Dorgan, s.j.:28–29.)

Dié passasie is deur ’n sensor in Teresa se tyd as te gewaagd beskou, en eers onlangs weer opgediep.

3 Van Wyk Louw se teks:

“H. Teresa van Avila flap uit”

- 1 Die beskouing is genade en present van God:
dus: nie noodsaaklik ter saligheid nie,
so min as dink, of praat in tale;
of skriftuurlike belesenheid:

- 2 dit het God eenvoudig nié behaag nie
om sy volk te gaan heilig – in
die dialektiek of in die rein
oorpeinsing van die sirkels en hul sin:
- 3 ek self het meer as veertien jare
nooit sonder boek-benut kon mediteer nie;
alleen mondgebede kon doen; en baie
moet seker in dié toestand nog verkeer.
- 4 Sy kan self dus die beskouendes
in genade en in verdienstes oortref
omdat die weg wat sy bewandel
moeiliker as ons s'n is, en God haar wel
- 5 soos vir 'n sterk siel lei, vir wie Hy ál
wat sy hier nie geniet nie, bewaar,
en dié imperiale ongeduld
van haar met goddelike geduld aanvaar;
- 6 daar is persone in wie die verbeelding
so vinnig is – en ek is een van dié –
dat hulle hul gedagtes nie in één punt
en een rus kan versamel nie;
- 7 maar wat só is: dat die gedagtes
wanneer ons hulle streng op God wil vestig,
in duisend nietighede en gewetensbesware
en skerp-kyk en heerlikhede òm ons wesp-word.
- 8 Let op: ons moet álmal: probeer,
streef, bid, om tot die beskouing te kom:
nie twee jaar of tien jaar of 'jare!' nie,
maar 'n leeftyd strewe om van Hom
- 9 die skaduwee net van Sy genade
oor ons te laat passeer; om te verkry dat
(het Hy nie gesê ons moet bid, geloof,
soos in 'n mosterdsaad nie?) dat Hy
- 10 wat as allenige die Beskouing kan gee,
daardie opperste mededeelsaamheid
van Hom ook aan ons enkele siele
in Sy genade gaan bewaarheid.

4 “Ek self” en “sy”

Volgens die titel is die Heilige Teresa aan die woord: tot aan die einde van die derde strofe lewer dié logiese afleiding geen probleme nie. Die “ek self” in strofe drie is dus Teresa. Verder blyk dit uit haar outobiografie dat die H. Teresa tussen 1542 en 1555, 14 jaar dus, “louwarm” was en “mental prayer” opgegee het vir “vocal prayer” (1962:xvi). Die “veertien jare” waartydens

Teresa slegs met “boek-benut kon mediteer” dui op ’n verkillung in haar geloof.

Maar wie praat vanaf strofe vier? Dit wil lyk asof hier ’n tweede spreker die teks binnekom, een wat in die derdepersoon na Teresa verwys:

Sy kan selfs dus die beskouendes
in genade en in verdienstes oortref
omdat die weg wat sy bewandel
moeiliker as *ons* s’n is . . . (my kursivering)

Die spreker verwys na homself/haarself as deel van ’n mindere groep, “ons”, wat ’n makliker weg bewandel as “sy”. Probleem nommer twee: Teresa was as mistikus één van die “beskouendes”, die begenadigde siele wat in haar intieme verhouding met God as haar “bruidegom” (tipiese beeldspraak van die mistici) self dikwels die “beskouing” van God en eenwording met God ervaar het. Wie is dan dié “sy”? Is dit ’n tweede vrou wat nie deur die teks geïdentifiseer word nie? Is dit ’n meer praktiese vrou, maar ook ’n religieus-gerigte? Of is dit steeds Teresa aan die woord oor ’n ander “sy”?

Maar as dit so is dat ’n tweede spreker hier die teks binnekom, waarom gebruik die digter nie aanhalingstekens om dit aan te dui nie? Die titel en die weglaat van aanhalingstekens wil dit laat lyk asof die hele teks die woorde van die H. Teresa is. Maar in strofe ses is daar ’n “ek” wat probleme het met konsentrasie (“daar is persone in wie die verbeelding/so vinnig is – en *ek* is een van dié -”). Wie is hierdie “ek”? Die digter Van Wyk Louw, of Teresa? As dit Teresa is, kan strofe vier se “sy” in ieder geval nie óók Teresa wees nie, en moet dit na ’n ander vrou verwys. Maar wíé? En waarom word sy nie geïdentifiseer nie?

Kennelik is die middelste gedeelte, strofes vier tot sewe, die probleem-area van die gedig: die identiteit van “sy” in strofe vier, “ek” in strofe ses, en die verband van die middelstuk met die res van die teks. Die eerste drie en die laaste drie strofes kan sonder meer as die woorde van Teresa aanvaar word. Dit lyk asof die leser in die middelstuk òf met ’n tweede spreker te make het (vaagweg gelyk te stel aan die digter), òf Teresa is dwarsdeur die teks aan die woord, soos wat die titel wil suggereer. Maar as Teresa orals die spreker is, waarom praat sy oor haarself in die derde persoon? Dis tog afwykend? Teken van kranksinnigheid? ’n Paradering van die self wat nie van so ’n nederige vrou soos Teresa verwag sou word nie? Daarteenoor, aanvaar mens dat die tweede spreker in die middelstuk die digter is, waarom verwys hy na Teresa as níé een van die beskouendes nie? As beroemde mistikus was sy by uitstek ’n “contemplative” of “beskouende”.

Dit blyk uit biografieë oor Teresa dat sy heelwat geskryf het; gedigte, briewe, drie belangrike boeke: ’n outobiografie, *The life of St. Teresa of Avila (Including the relations of her spiritual state)* (1565) en twee werke bedoel as riglyne vir die religieuse leser, *El Camino de la Perfección* (1573) en *El Castillo Interior* (1577).

By die oopslaan van die vertaling van haar tweede boek, *The way of perfection*,¹ val dit onmiddellik op dat die sewende hoofstuk handel oor “beskouing”, soos Van Wyk Louw die Engelse “contemplation” vertaal het:

contemplation is something given by God . . . it is not necessary for salvation (1982:69)
(Die beskouing is genade en present van God
. . . nie noodsaaklik ter saligheid nie)

I myself spent over fourteen years without ever being able to meditate except while reading. There must be many people like this . . . (who) can only recite vocal prayers . . .
(1982:69)

(ek self het meer as veertien jare
nooit sonder boek-benut kon mediteer nie;
. en baie
moet seker in dié toestand nog verkeer.)

Some find their thoughts wandering so much that they cannot concentrate upon the same thing, but are always restless . . . if they try to fix their thoughts upon God, they are attacked by a thousand foolish ideas and scruples and doubts concerning the Faith
(1982:69–70)

(daar is persone in wie die verbeelding
so vinnig is – en ek is een van dié –
dat hulle hul gedagtes nie in één punt
en een rus kan versamel nie;

maar wat só is: dat die gedagtes
wanneer ons hulle streng op God wil vestig,
in duisend nietighede en gewetensbesware
. óm ons wesp-word).

prepare yourself for “high” contemplation . . . if He does not grant it you . . . it will be because He has laid up this joy for you so as to give it you in Heaven, and because . . . He is pleased to treat you like people who are strong and give you a cross to bear on earth . . . (1982:71)

(soos vir ’n sterk siel lei, vir wie Hy al
wat sy hier nie geniet nie, bewaar . . .)

Note that I say we must all strive to do this . . . and we must not strive merely for a year, or for two years or ten years (1982:73)

(Let op: ons moet álmal: . . .
streef
nie twee jaar of tien jaar of ‘jare!’ nie . . .)

En dit word duidelik dat Teresa inderdaad verwys na ’n vrou, “Martha”, die praktiese huisvrou wat Christus in haar huis ontvang het:

Saint Martha was holy, but we are told that she was a contemplative. What more do we want than to be able to be like that blessed woman, who was worthy to receive Christ our Lord so often in her house . . . (1982:70)
(Sy kan selfs dus die beskouendes
in genade en in verdienste oortref)

Verder word gepraat oor God se genade: “His mercy”, en oor die Rooms-

1. Die volgende aanhalings kom voor in: Teresa of Avila. 1982. *The complete works of St. Teresa of Jesus*. Translated and edited by E. Allison Peers. London: Sheed and Ward.

Katolieke begrip *grace*, of in Protestantse Afrikaans, *genadegawe* (strofe 10: “Sy genade”). Die mistieke eenwording met God in “contemplation” word beskryf as “Divine Union” met God: “Him who is the *All*”. Vergelyk in strofe tien die “opperste *mededeelsaamheid*” en “*állenige*”.

Terugskouend is dit duidelik dat net strofes twee en nége geen terugvoer uit die bronteks toon nie. “H. Teresa van Avila flap uit” is beslis nie ’n klakkelose vertaling van dié passasie uit *The way of perfection* nie, maar oor die duidelike intertekstuele verband kan daar geen twyfel bestaan nie.

Die sterkste heenwysing na ’n bronteks was die titel, “H. Teresa . . . flap uit”. Dis interessant om in die manuskripte van *Tristia* (Dokumentesentrum, Universiteit van Stellenbosch) te sien dat dié leidraad baie sterker aangedui was in die aanvanklike titel: “Santa Teresa (die Grote) skrywe: -”. Die werkwoord “skrywe” is ’n veel eksplisieter leidraad na Teresa se werke as “flap uit”, wat vir die Afrikaanse leser onbekend, en bowendien veel vaer is. Dit lyk asof die digter met dié verandering doelbewus die heenwysing versag en minder opvallend gemaak het.

Mét kennis van die bronteks, wen die gedig aan helderheid. Daar is klaarblyklik net één spreker in die teks: die Heilige Teresa self, soos deur die titel geïmpliseer, en bevestig deur die passasie uit *The way of perfection*. En die identiteit van “sy” in strofe vier word ook duidelik: die goeie vrou Martha, wat nou wel nie ’n “beskouende” was nie, maar tóg ’n heilige, ’n “blessed woman”.

5 Die Heilige Teresa en ander *Tristia*-tekste

Kennis van die outobiografiese gegewens rondom Teresa bring ook verheldering van ánder tekste in *Tristia*. In “Groet in bruin” (Louw, 1962:103) word die geliefde vrou, van wie afskeid geneem word, aangespreek en gesien in ’n milieu wat assosiatief skakel met Teresa van Avila. As ’n mens die bundel fyn lees, blyk dat die geliefde vrou uit te ken is aan parallelle eienskappe as dié van Teresa. Aanvanklik beklemtoon die “ek”-spreker in die tekste sy geliefde se aardse karaktertrekke as dit waarop sy liefde gebaseer is, maar in toenemende mate is daar sprake van “heiligwording” by die vrou. Dié vrou is “intelligent en krities”, waarby haar vlot hantering van woorde aansluit. Haar persoonlikheid het ook twee teenstellende kante:

Ek sal praat: nie met die salige siel nie

.....

..... maar:

met die speelse, die een-tiende sataniese (Louw, 1962:100)

Sy het, soos Teresa, ’n sterk mistieke gerigtheid wat oënskynlik die rede is waarom sy hom later verlaat:

Het die dag tot niks geword

ómdat sy nie weet nie;

ómdat sy – in God gevang –
nie eers hoef vergeet nie. (Louw, 1962:63)

Binne konteks van die erotiese liefde word die aardse kant van die vrou beklemtoon: Vergelyk die volgende vers:

Ek weet jy is intelligent en krities
(’n bietjie sinies ook, soos Teresa
wat vir God verwyd dat Hy nie eties
– altans nie filantropies – wou gewees het
teenoor sy eie en uiteindelijke Seun: . . .
“wát-nog van Sy vriende! Sy bemindes!!”).
Die manlike Heiliges sal moet swaar leun
teen die roeier, waar *jou* teenwind wil verhinder
dat die Heer se ongeslagtelike Heerlikheid
vas gaan loop in wet-en-oewerbiesies:
jy word nie moeder-onderste of meisies,
jy word nie herbergierster of bar-maid –
behalwe *dat jy drank skink wat bacchanties*
en bevrydend spat teen die akante. (Louw, 1962:65 – my kursivering, H.v.V.)

In hierdie teks word dit duidelik dat die geliefde sterk geassosieer word met Teresa, dat Teresa se persoonlikheid en lotgevalle as ’n matriks dien vir die beminde vrou. Die eerste deel van die teks verwys direk na die beroemde ironiese gebed van Teresa:

Oh Lord! when wilt Thou cease to strew our path with obstacles?
And the Lord spake to her, and answered –
“Murmur not; for thus is it that I treat my *friends*.”
At which Teresa (humorous even in her prayers) sighed again,
and said – “Ah, dear Lord! and that is why Thou has so few!”
(Colvill, 1910:275)

Die “bevrydende”, “bacchantiese . . . drank” wat die vrou hier nog vir die man skink, sinjaleer ’n stadium in die verhouding waar sy vir hom, vanweë haar erotiese aard, nog toeganklik is.

Die bundel suggereer egter ’n geleidelike heiligwordingsproses wat “aan” haar plaasvind. In “Die sintuig vir die afgrond” (met “afgrond” as verteenwoordigend van die groot Ongekende, wat in die milieu van die mistieke kontemplasie hoort) word gepraat van:

’n Vrou wat *moeilik aan’t heilig word is*,
wat aarselend – soos met ’n toon aan yswater –
die wydte nog proe, en vrees vir die nuutheid
en nuwe gemeenskap: sy soek na die stilte;
weier die luidheid. (Louw, 1962:86)

Later, ná sy hom verlaat het, groei die erotiese liefde tot ’n vergeestelike liefde – soos met Dante se Beatrice en haar verheerliking in *Paradiso*. In die gedig, “Twee-en-tagtig jaar” (Louw, 1962:15), vereer die spreker die vrou se gedagtenis in terme wat geassosieer word met heiligheid:

Ná soveel jare durf ek soveel *hulde*
aan jou trots hart, aan jou tróts, bring:
durf ek sê dat jy (jy) my geliefde,
drie of tien *sikstynse koortjies* in my sing.

Vroeër . . .

.....
het ek meer geweet van Thomas as van kuisheid
– voordat hierdie *heilige hulde* hier kom groei het (my kursivering, H.v.V.)

’n Probleem van dié gedig is nog steeds die enigmatiese titel. Waarop sou die 82 jaar van die titel kon dui? Ek wil waag om as moontlike antwoord daarop te wys dat die Heilige Teresa van Avila, wat as duidelike rolmodel vir die geliefde in *Tristia* dien, in 1582 oorlede is. Dit lyk asof die antwoord op die raaiselagtige titel hierin te vinde mag wees: ’n soort geënkodeerde verwysing, net vir ingewydes toeganklik.

Die hoogtepunt van die huldiging van die vrou vind plaas in “Groet in bruin” (Louw, 1962:103). Hier word die beminde wat nie meer by hom is nie, beskryf in terme wat Teresa as heilige vrou oproep:

Nou wil ek jou in een soort mediterreense
klaarte sien, vir laas: met tekkies of *tousandale*

.....
Kom, ek gaan jou die laaste, die
úit-stralende eerbied toon, dié
wat glans uit *herberge* waar daar gebore word,
op-straal ook uit eensame take
wat in die skryn (*help my, St. Josef!*)
van werk voltooi word:

.....
aardse woorde (*o Beminde* soos aarde):
laat haar, dié wat nooit rus gekry het nie, rus hê:
(bruin soos bruinmense, bruin soos umbriese
pynigende terra-cotta . . .)

.....
Lieflike, *klein*, vrou: in die stralende eerbied
wat ek, lopend, aandagtig, vir jou bied vát:
die *wit water van Tarragona*, die bloot
en die wit van die mediterreense
byna-nie-weet-nie, wind-skeef góéd-weet.
(My kursivering, H.v.V.)

Die outobiografiese gegewens van Teresa van Avila fungeer in “Groet in bruin” as ’n interteks. Die Kaalvoet Karmeliete se “tousandale”, hul beskermheilige, “St. Josef”, die naam van hul klooster as ’n klein “herberg” (“hospice of Bethlehem”), die selfkastyding as “pynigende terra-cotta”, en die assosiasie van Teresa met *water* in die “wit water van Tarragona”, is alles hier terug te vind. Die “wit water van Tarragona” suggereer met toespeling op die Rooms-Katolieke sfeer terselfdertyd die idee van wywater, heilige water. Die bede vir die beminde – “laat haar, dié wat nooit rus gekry het nie, rus hê” – kan direk teruggevoer word na Teresa wat geskryf het dat die jare in haar

eerste klooster “the most restful years of my life” was, en dat sy daar ervaar het “the calm and quiet which my soul often sorely misses” (1946:37).

Die vrou bevind haar nou in ’n “soort mediterreense klaarte”, met “klaarte” wat iets evokeer van ’n visioen, soos dié wat Teresa meermale ervaar het. “St. Josef” word om hulp gevra, en daar word na herberge verwys – by uitstek die plek waar daar “in strooi” geslaap sal word soos die Kaalvoet Karmeliete se gebruik was. Die geliefde word aangespreek as “o Beminde soos aarde”, wat deur die gebruik van ’n hoofletter ’n vergeesteliking suggereer soos van ’n heilige. Ook besonder relevant is die konteks van Christus waarbinne die vergeestelikte vrou gesien word: “o, seën Jy die woord:/jy vóór wie as Pad-skraeper/Gabriël met reënboog-veertjies/ die Ander Woord in jou oor kom lê’t . . .” Teresa het haarself naamlik by geleentheid “Teresa de Jesus” genoem, “to signify the closeness of her relation to the heavenly Bridegroom who directed all her actions” (Peers, 1946:41). Die mistieke liefde en eenwording met Christus vervang nou die erotiese, aardse verbintenis wat daar tussen die digter en dié vrou bestaan het. Hy het haar “salige siel” en religieus-gerigtheid minder waardeur as haar “bacchantiese drank” en die “speelse, die een-tiende sataniese”. Soos hý later ná die “adamiese verleentheid” in “Groot ode” hom wegkeer van die aardse, so keer sý haar nou af van haar eroties-lyflike aard, en gaan op in die mistiek soos ’n tweede Teresa.

6 Gedigte van Sheila Cussons

Uit literêr-historiese dokumentasie blyk dat die vriendin van Louw se Amsterdamse “ballingskapsjare” óók digter is, én bowendien iemand wie se oeuvre gekenmerk word deur mistiek en ’n Rooms-Katolieke onderbou. J.C. Kannemeyer sê in sy literatuurgeskiedenis (1978:379):

Die jare 1950–1957 word die vrugbaarste periode in Van Wyk Louw se lewe . . . In hierdie jare het hy ook ’n besondere verhouding met die digteres Sheila Cussons.

Dit wys die leser heen na Cussons se werk. Die vraag ontstaan of daar in haar werk neerslag sou wees van ’n gesprek met Louw se oeuvre. ’n Studie van dié oeuvre bevestig hierdie vermoede. Haar werk toon parallelle problematiek met dié van *Tristia* – die dualisme van lyf en gees, in ’n Eurosentriese raamwerk – met by Cussons ’n sterker religieuse element. Cussons se werk staan in die teken van die religie, veral die Rooms-Katolieke variant daarvan. Daar kom in haar oeuvre ’n hele paar “H. Teresa”-tekste voor. In *Verf en vlam* (1978) is daar die teks “H. Teresa van Avila op ’n sending” (Cussons, 1978:). Die self-identifisering van die digteres met Teresa wat ons in dié teks teëkom, is vir hierdie ondersoek besonder relevant:

Sy bid en deur die transpartheid van die gebed
sien sy die hooi op die land
en deur die transpartheid van die hooi
en die land sien sy die woorde van haar gebed.
Die ou koets ruk en stamp en die twee nonne

by haar murmel eentonig die rosekrans
 met klink van krale: sy sien met die oë
 van haar pynende liggaam dat hulle bleek van die hitte
 is, en haar gees bejammer hulle, dié gees
 wat verby die rosekrans en deur die transpartheid
 van die somerlandskap ver reeds klim in die gloed
 van Sy Majesteit: nie meer vir haar, lank
 nie meer die Tuinier wat die akker van die siel
 natlei met milde genade en mededoë nie
 maar nou 'n steil en brandende weg op in sy yslug op
 na die sneeue, die siërras van Sy guns –
 Hy wat verblindend waai om Jan van die Kruis
 so ook met haar – Maar in die streng vervoering
 roer haar lippe meganies om syfers toe die koetsier,
 'n ruie man, opeens die perde vloek, en sy bereken:
 As ons ons kaarte reg speel, Heer, (U is ook Joods)
 en ons kan daardie skenking kry, kan ek
 maar weer deur die benerige arts gebloei
 en geradbraak word, dus help vandag U sakevrou . . .
 Die ou koets ruk en stamp: sy weet nie
 hoe wit sy is van pyn – haar swaar lyf in sy swart
 is van homself al jare skaars bewus – die hitte seng . . .

hoog oor Sy sneeuende siërras loop sy lenig
 en somme maak en por Hom vrymoedig tot die daad.

Dié óú vrou, “wit van pyn” met 'n swaar lyf in swart/. . . van homself al jare skaars bewus”, kontrasteer sterk met Louw se “lieflike, klein, vrou” met haar erotiese aantreklikheid en magnetisme. By Cussons se Teresa is die leser slegs van 'n lýdende liggaamlikheid bewus. Haar geestelike vermoëns en haar intieme omgang met God staan in die fokus.

Tóg is hier ook nog sprake van 'n “lenige” Teresa – maar dan slegs in geestelike vorm:

hoog oor Sy sneeuende siërras loop sy lenig
 en somme maak en por Hom vrymoedig tot die daad.

In *Membraan* (Cussons, 1984:30) is daar 'n kwartryn met die titel, “H. Teresa van Avila”:

Dit help nie juis dat ek rig en leer
 as ek bokant hulle koppe verkeer,
 as ek benadruk: ons is engele nie,
 en Heer, warempel dan lewiteer.

In hierdie kort gedig is dit veral Teresa se bekende humorsin wat na vore kom, gebore uit skaamte oor haar geneigdheid tot levitering (wat histories geboekstaaf is). Die “rigtende” en “lerende” Teresa sluit direk aan by Louw se “uitflappende” Teresa wat op tipiese leermeestermanier aan haar studente sê: “*Let op*: ons moet álmal: probeer, streef, bid . . .”. Die nogal “volkse” spreektaalwoord, “warempel”, wat hierdie Teresa in haar gebed met God gebruik, beklemtoon weer die intimiteit van haar verhouding met God.

7 Oor beeld en verskeidenheid

In N.P. van Wyk Louw se *Tristia* vind die leser dus 'n sinspeling op Teresa as rolmodel vir die geliefde. In "Groet in bruin" verkry sy iets van 'n verroman-tiseerde allure. Dit vorm 'n skerp teenstelling met die skokkend-nugtere Teresa wat Cussons uitbeeld: 'n visioenêre geestelike met humorsin en sakevernuf, in die lyf van 'n sieklike, logge, ou vrou.

Die resepsie-geskiedenis van "H. Teresa van Avila flap uit" illustreer myns insiens dat Van Wyk Louw in *Tristia* 'n spel met die leser gespeel het. Soos wat hy in 1958 in 'n lesing aan die Witwatersrandse universiteit gesê het, is *duisterheid* of *onverstaanbaarheid* in die poësie dikwels 'n teken van *verwysingsduisterheid* of *verwysingsmoeilikheid*. Maar die moderne digter het volgens hom nie nodig om hoflike voetnootjies ter verduideliking mee te gee nie, want:

Ons kultuur – die kultuur waarna die digter voel dat hy mág verwys! – is vandag 'n bredie saamgestel uit flenters en brokkies van oor die hele wêreld, en uit baie eeue . . . En die moderne letterkunde, in sy beste vorms dikwels, is die letterkunde van so 'n sinkretistiese (saamgegroeide, inmekaar-gekoekte) kultuur. (Louw, 1977:90)

Hy lewer selfs implisiet kommentaar op sy eie werkwyse in *Tristia* en die risiko wat hy met die *duister* verwysende tekste loop:

Maar die digter moet weet – en ek glo: meestal weet hy dit deksels goed – dat hy met hierdie soort proefneming 'n sekere risiko neem: die risiko dat hy nie begryp sal word nie, en dus: dat hy nie gelees sal word nie. (Louw, 1977:92)

Maar hy as moderne digter – skrywer van *Tristia* – maak ook sy houding teenoor die sukkelende leser duidelik wanneer hy opmerk:

Dis byna asof die digter vandag sê: "Die kommentator moet tog óók werk hê!" Of, nog 'n bietjie meer hooghartig: "Toe maar, leser, wees geduldig; as jy nie vandag verstaan nie, sal jy wél oor twintig jaar; maar ek hoef nie skoolmeester sowel as digter te wees nie!" (Louw, 1977:89)

Bibliografie

- Colvill, Helen Hester. 1910. *Saint Teresa of Spain*. London: Methuen.
- Cussons, Sheila. 1978. *Verf en vlam*. Kaapstad: Tafelberg.
- Cussons, Sheila. 1984. *Membraan*. Kaapstad: Tafelberg.
- Eusebius. 1980. *The history of the church from Christ to Constantine*. Translated with an introduction by G.A. Williamson. London: Penguin Books.
- Kannemeyer, J.C. 1978. *Geskiedenis van die Afrikaanse literatuur I*. Kaapstad & Pretoria: Academica.
- Louw, N.P. van Wyk. 1962. *Tristia*. Kaapstad: Human en Rousseau.
- Louw, N.P. van Wyk. 1977. *Deurskouende verband*. Kaapstad: Human & Rousseau.
- Ovidius, Naso. 1959. *Tristia. Ex Ponto*. Translated by Arthur Leslie Wheeler. Loeb Classical Library. London: Penguin Books.
- Peers, E. Allison. 1946. *Mother of Carmel. A portrait of St. Teresa of Jesus*. 3e druk. London: S.C.M. Press.
- Purcell, M., Iglesias, T. & Dorgan, M. s.j. *Saint Teresa of Avila*. Dublin: Dominican publications.
- Sackville-West, Vita. 1943. *The eagle and the dove*. London: Michael Joseph Ltd.

Teresa of Avila. 1962. *The life of St. Teresa of Avila (Including the relations of her spiritual state)*.
Transl. by David Lewis. London: Burns & Oates.
Teresa of Avila. 1982. *The complete works of St. Teresa of Jesus*. 3 volumes. Transl. and edited
by E. Allison Peers. London: Sheed and Ward.

Universiteit van Natal, Durban